

місце у кількох навчальних закладах Ракшави, в Підкарпатському воєводстві. Представлена нижче детальна характеристика, значення згаданого методу, а також певні висновки були підтверджені в реальних умовах під час практичних занять і семінарів.

Ключові слова: освіта, напівпрограмування, інструктаж, професія, практичне навчання.

УДК 37.017:17

Ірина Кучинська
Iryna Kuchynska

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ: СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH: CURRENT TASKS AND PROSPECTS OF THEIR SOLUTION

У статті проаналізовано ключові завдання духовно-морального виховання дітей і молоді й окреслено перспективи їх вирішення в умовах сьогодення. Акцентується увага педагогічної громади на нормативно-правових актах і документах щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в сучасну систему освіти. Розглядаються ключові орієнтири духовного формування особистості.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, християнська педагогіка, перспективи.

Духовно-моральне виховання дітей і молоді це та проблематика, яка незалежно від часу була, є і без сумніву залишається актуальною й своєчасною. Тема духовного розвитку і виховання молодого покоління є центральною у вітчизняній педагогіці і в працях багатьох відомих педагогів-класиків, зокрема: К. Ушинського, Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової та ін., а також у працях сучасних педагогів: І. Беха, О. Вишневського, М. Євтуха, І. Сіданіч, Т. Шевченко та ін. Зауважимо, що піклування про власну духовність – це, як констатує академік І. Бех, центральний мотив, який має бути у людини, всі інші – повинні бути підпорядковані йому [1, с. 15]. Вчений підкреслює, що свідоме й вільне оволодіння підростаючою особистістю будь-якою духовно-моральною цінністю ґрунтується на її психологічному розумінні й відповідних виховних впливах (методах, технологіях) педагога, а також на внутрішній самодіяльності вихованця як його свідомому волевиявленні. Наголошується, що нині на перше місце у психолого-педагогічних пошуках виходить якраз завдання оволодіння підростаючою особистістю власними душевними самоперетворювальними силами, тобто здатністю зробити їх активними і розвивально-продуктивними [1, с. 12–13].

Зазначимо, що духовність – це категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. У християнській антропології Духовність є виразом вищого моральнісного спрямування людського буття до Бога.

Мета статті полягає в аналізі й обґрунтуванні можливих перспектив вирішення сучасних завдань духовно-морального виховання дітей і молоді.

Вважаємо за необхідне зауважити, що проблематика визначення домінуючих напрямів виховного процесу була й залишається до сих пір актуальною й доцільною. Підкреслимо, виховна ідеологія в умовах сьогодення, впевнені, ні в кого не викликає заперечень, повинна розглядатися у контексті національно-патріотичних, громадянсько-демократичних й духовно-моральних ціннісних орієнтирів. У цьому випадку, як було вже зазначено вище [1], духовні орієнтири формування особистості займають одне з пріоритетних місць. Сьогодні

прагнемо виховати свідомого громадянина, патріота країни, який би прагнув (а головне знав як це можна зробити) реформувати країну, зробивши її міцною, багатую, розвиненою. Отже, духовно розвинена особистість, яка не тільки орієнтується у християнсько-виховній ідеології, а, головне, відчуває потребу жити по «божим заповідям» завжди у своїй діяльності буде орієнтована на любов і повагу до свого ближнього, оточення, громади, країни тощо. У цьому контексті педагогічній громаді корисним для ознайомлення будуть праці науковців І. Сіданіч й О. Кислашко, а саме: «Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України» (2016). У збірнику наведені витяги з міжнародно-правових актів і законодавчих актів України, нормативних документів Міністерства освіти і науки України, навчальні програми, які стосуються запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України (автор І. Сіданіч) [3].

Безперечно цікавим у контексті розглядаємої проблематики є запропонований авторами І. Сіданіч й О. Кислашко навчальний посібник «Християнська педагогіка» (2015). У навчальному посібнику акцентується увага на теоретичних основах християнської моралі в історії педагогіки України; актуалізується зміст християнського виховання дітей; визначається теорія християнської освіти і навчання; підкреслюється педагогічна компетентність сучасного вчителя, його професійний розвиток [2]. У вступній частині констатується, що *християнська педагогіка* має найважливіше завдання – протиставити негативним тенденціям сучасного суспільства, його агресивним антицінностям і антикультури; в умовах зростаючого потоку інформації, часто негативного впливу ЗМІ допомогти підростаючому поколінню віднайти міцну опору на камені вічних християнських духовно-моральних цінностей [2, с. 7].

Сьогодні прагнемо виховувати різнобічно й гармонійно розвинених особистостей з патріотичною громадянською позицією й широким духовно-культурним світоглядом, підготовлених до активного творчого життя, самореалізації та виконання обов'язків громадянина [3, с. 43]. Цьому сприяє наявна гуманістична модель освіти, доповнена Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Науковець І. Сіданіч констатує, що корозія усталених духовних цінностей стала наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами і виросла до масштабів глобальної соціальної проблеми. Педагог зазначає, що відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки і, як наслідок, до «втечі від реальності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище [3, с. 42]. Безперечно, останні десятиріччя позначилися на традиційних для українців цінностях, які гармонізують відносини людини з суспільством. З метою досягнення матеріального життєвого успіху як кінцевої мети пропагуються аморальні засоби, духовні ж чесноти стали втрачати свою дієвість. Це, безумовно, сприяло загальній кризі моральності. Сьогодні, вочевидь доцільним буде забезпечення і впровадження предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладів, ВНЗ України. Підкреслимо, що, починаючи з 1992 року й дотепер, в Україні накопичено значний досвід вивчення курсів духовно-морального змісту. Так, наприклад, такі курси вивчаються у школах Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини, Рівненщини та в окремих школах у переважній більшості областей нашої країни. Зауважимо, підготовку кадрів для викладання курсу «Християнська етика» започатковано в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти, у Національному університеті «Острозька академія». У контексті вище сказаного, своєчасним стає більш ретельне ознайомлення зі «Збірником нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України». А саме: а) частина 1 – Міжнародні правові документи (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Конвенція про права дитини; Декларація принципів толерантності; Рекомендація 1396 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Релігія та демократія»;

Рекомендація 1720 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Освіта і релігія» та ін.); б) частина 2 – Нормативно-правові документи України (Конституція України; Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів»; Реформи у сфері релігійної освіти та виховання; та ін.); в) частина 3 – Документи Міністерства освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства»; Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування»; Концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах (курси «Етика», «Основи християнської етики», «Основи релігійної етики») та ін.); частина 4 – Навчально-методичне забезпечення предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах (Навчальна програма «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях»; Навчальна програма «Християнська етика в українській культурі. 1-4 класи»; Навчальна програма «Християнська етика в українській культурі. 5-9 класи»; Навчальна програма «Основи християнської етики. 1-11 класи»; Навчальна програма «Біблійна історія та християнська етика. 1-11 класи»; Навчальна програма «Основи християнської педагогіки» для ВНЗ та ін.) [3]. Без сумніву заслуговує на увагу визначені у «Збірнику» мета і завдання вивчення предмета духовно-морального спрямування. Так, на погляд автора [3] *метою* вивчення предмета духовно-морального спрямування в загальноосвітній школі є:

- поглиблення знань про людину та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми та цінності народу України й людства в цілому, культуру спілкування і поведінки;
- сприяння формуванню цілісної, духовно зрілої особистості – громадянина України шляхом пізнання й засвоєння учнівською молоддю багатоміжових надбань національної та світової духовної культури;
- здійснення духовно-морального виховання на основі християнського (в рамках курсу «Основи християнської етики»); мусульманського, іудейського або інших релігійних вчень (у рамках курсу «Основи релігійної етики») чи на основі науково-філософських засад (у рамках курсу «Етика»);
- формування у дітей глибокого розуміння й особистісного ставлення до сутнісних питань про мету й сенс життя людини;
- формування шанобливого ставлення до носіїв відмінних від власної культур і традицій, вміння жити і творити в сучасному полікультурному та поліконфесійному глобалізованому світі, готовності поважати право кожного на свободу совісті;
- подолання кризових станів дитинства, новоутворень, що виникли у психіці дитини під впливом антисоціальних проявів.

Підкреслимо, головними *завданнями* предмета духовно-морального спрямування є:

- ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості учня на основі науково-філософської та християнської (мусульманської, іудейської тощо) духовної, моральної і культурної традицій;
- виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві;
- творення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації своїх творчих здібностей і таланту в позитивному річизні [3].

Наголосимо, у «Збірнику» аналізується й конкретизується (у навчально-методичному забезпеченні предметів духовного спрямування) вікова періодизація, а саме: так, наприклад, метою навчальної програми «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» є ознайомлення з християнськими моральними цінностями, формування в дітей християнських моральних чеснот. У процесі досягнення мети передбачається реалізація таких завдань:

- створення належних морально-етичних умов для самопізнання, самореалізації дітей дошкільного віку;
- ознайомлення дітей із основами християнської моралі як фундаменту загальнолюдських цінностей;
- ознайомлення дошкільників із християнськими моральними цінностями: істини, доброта, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі;
- формування свідомої та відповідальної особистості дитини на основі християнських духовних, моральних та культурних цінностей;
- збагачення словника дітей словами, пов'язаними із засадами духовно-морального виховання;
- залучення дітей до активної діяльності на основі духовно-моральних цінностей;
- забезпечення взаємозв'язку сім'ї і дошкільного навчального закладу в духовно-моральному вихованні дітей.

Зауважимо, метою навчальної програми «Християнська етика в українській культурі. 1-4 класів» є сприяння духовно-моральному розвитку дітей і прищеплення їм любові до Бога, до ближнього, до України через ознайомлення з національними культурними надбаннями, з християнськими моральними цінностями: людяністю, милосердям, пошаною до батьків і старших, працелюбством, доброчесністю, гостинністю, вдячністю тощо, які водночас глибоко виявляються в українській культурі і за своєю суттю є загальнолюдськими. Навчальна програма «Християнська етика в українській культурі. 5-9 класи» розглядає такі проблематики, як Любов як найвища заповідь Ісуса Христа; Віра в житті людини; Надія на Бога як основа християнського життя; Виховання особистості у християнській родині; Мир, злагода та спільна праця; моральні та життєві дороговкази для людини; духовно-моральні взірці українського народу. В 10-11 класах акцент робиться на етику подружнього життя й основи християнського світогляду і моралі [там само].

Зауважимо, видання призначене всім, хто цікавиться проблемами духовно-морального виховання в системі української освіти і може бути безперечно корисною для запровадження даних предметів в умовах сьогодення. Але ми вважаємо за необхідне акцентувати увагу педагогічної громадськості і на важливості продовження викладання дисциплін духовно-морального спрямування і у вищій школі України. А саме: християнську педагогіку, метою і завданням якої є формування особистості на засадах християнської моралі, плекання духовності, доброти, людяності, милосердя, працьовитості, виховання духовно багатой особистості, яка усвідомлювала б свою відповідальність перед Україною і рідним народом. Наголосимо, християнська педагогіка сприяє розвитку мислення, зв'язного мовлення, пам'яті, інтересу до знань, естетичних смаків, творчих здібностей, виробленню правильних уявлень про світ, формуванню у дітей та молоді духовно-моральних цінностей. Християнська педагогіка, цілком очевидно, в її сучасному стані є спадок і наслідок тривалого періоду еволюції педагогічних принципів, методів, форм і засобів. Підкреслимо, європейська педагогічна традиція століттями формувалася в атмосфері християнської культури. Безперечно, християнська педагогіка несе і втілює собою те найбагородніше, що має бути властиве в душі, серці, думках і вчинках кожної порядної людини [2]. Зауважимо, автори вище зазначених праць (І. Сіданіч, О. Кислашко) запропонували для педагогів-вихователів один із важливих варіантів вирішення сучасних завдань духовно-морального формування особистості. Без сумніву, таких варіантів може бути багато, але запровадження предметів духовно-морального спрямування у контексті християнських ціннісних орієнтирів в систему освіти України, у часи коли ми активно вибудовуємо майданчик власне для її реформування, безперечно має місце. Прагнення сучасних педагогів виховати Гуманну, Шляхетну, Мудру, Патріотичну, Духовну особистість у християнсько-виховному вимірі реалізується набагато швидше й ефективніше якщо дисципліни духовно-морального спрямування в систему освіти нашої країни будуть носити нормативно-правовий характер, що дасть змогу їх викладання у всіх без винятку навчальних закладах України.

Сьогодні, як ніколи, недоопрацювання у цьому аспекті може призвести не тільки до знецінення формування духовного світогляду підростаючого покоління, але й до зневаги тих цінностей Віри, Надії й Любові які пов'язані також з національними й патріотичними почуттями. Ось чому впровадження в освітній процес предметів духовно-морального спрямування дасть змогу сформувати у підростаючого покоління ціннісну основу їх поглядів, а головне дій, у площині поваги до себе, любові до ближнього, відданості країні, прагненні і вмінні зробити життя навколо себе духовно багатим й плідним.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Духовність особистості у парадигмальному представленні / І.Д. Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Вип. 20. – Кн. 1. – Київ, 2016. – С. 12–25.
2. Кислашко О.П. Християнська педагогіка : навч. посіб. / О.П. Кислашко, І.Л. Сіданіч. – К. : Духовна вісь, 2015. – 510 с.
3. Сіданіч І.Л. Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України : навч. метод. посіб. Для пед. працівників освіти. – 2-ге вид. / І.Л. Сіданіч. – К. : Вид-во ДВНЗ «УМО», 2016. – 236 с.

The article analyses key tasks of spiritual and moral education of children and youth and the prospects of their solution in current conditions. The attention of pedagogical society is drawn to normative and legislative acts and documents concerning the introduction of the subjects of spiritual and moral cycle into the modern system of education. The key guides of personality's spiritual forming have been examined.

Study of the subjects of spiritual and moral cycle in secondary school is aimed at: improving of knowledge about man and moral relations in society, basic moral standards and values of Ukrainian people and humanity, culture of communication and behaviour; promoting the formation of holistic, spiritually mature personality – the citizen of Ukraine – through knowledge and acquiring of the achievements of national and world spiritual culture; realization of spiritual and moral education based on Christian education (within the course «Foundations of Christian Ethics»); Muslim, Jewish and other religious teachings (within the course «Fundamentals of religious ethics») or on the basis of scientific and philosophical foundations (within the course «Ethics»); developing children's understanding and personal attitudes to the essential questions about the purpose and sense of life; formation of respect to other cultures and traditions, the ability to live and work in today's multicultural and multi-religious globalized world, readiness to respect the right of everyone to freedom of conscience; overcoming the crises of childhood.

The author believes that introduction of subjects of spiritual and moral cycle into the educational process will enable to form the younger generation's values on the basis of their beliefs, self-respect, love, devotion to the country, desire and ability to make life around them spiritually rich and fruitful.

Key words: spiritual and moral education, Christian pedagogy, prospects.